

پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی؛ ضرورتی پیش روی سیاستگذاران جنایی در ایران

محسن نورپور* و سیدمهدی سیدزاده ثانی**

نوع مقاله: علمی پژوهشی	تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱۲/۲۱	تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۷/۱۲	شماره صفحه: ۳۵۶-۳۳۱
------------------------	--------------------------	------------------------	---------------------

امروزه مهم‌ترین سازوکارهای دستیابی به رقم سیاه بزهکاری، استفاده از پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی است که در سطح بین‌المللی و ملی به‌عنوان راهبرد مورد استفاده قرار می‌گیرد. هدف از انجام این پیمایش‌ها در ابتدا، پی بردن به نوع، ماهیت و میزان تکرار جرائم، ویژگی‌های مربوط به بزه‌دیده، رابطه میان بزه‌دیده و بزهکار و به‌ویژه کشف دلایل عدم گزارش بزه‌دیدگی به مقامات پلیسی و قضایی است. سپس با توجه به اطلاعات دریافتی، راهکارهای لازم برای تسهیل گزارش بزه‌دیدگی، جلوگیری از بزه‌دیدگی مجدد و حمایت از بزه‌دیدگان ارائه می‌شود. این مقاله با روش توصیفی - تحلیلی و با تکیه بر اسناد قانونی، ضرورت انجام پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی را در ایران تحلیل می‌کند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد با اینکه در کشور ما ظرفیت حقوقی مناسبی برای اجرای پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی هم در اسناد فرادستی و هم اسناد عادی قانونی وجود دارد ولی تا به حال به‌صورت هدف‌دار و روشمند انجام نشده است. از این رو اجرای این پیمایش‌ها در ابتدای کار محدودیت‌ها و مشکلاتی به همراه خواهد داشت که با وجود آثار مثبت اجتماعی و فردی، انجام آن را ضرورتی گریزناپذیر می‌سازد.

کلیدواژه‌ها: پیمایش بزه‌دیده‌شناسی؛ رقم سیاه بزه‌دیدگی؛ عدم گزارش بزه‌دیدگی؛ راهبرد ملی

* دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد؛

Email: nourpour.mohsen@yahoo.com

** استادیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد (نویسنده مسئول)؛

Email: seidzadeh@um.ac.ir

مقدمه

در حال حاضر یکی از مشکلات مهم نظام‌های عدالت کیفری، «بزهکاری پنهان» و کشف نشده است که به آن «رقم سیاه بزهکاری»^۱ گفته می‌شود. میزان جرائمی که پلیس و دستگاه قضایی کشف یا بزه‌دیدگان پیگیری می‌کنند (بزهکاری ظاهری) یا منتهی به صدور حکم می‌شود (بزهکاری قانونی) همواره بسیار کمتر از میزان جرائمی است که در یک کشور اتفاق می‌افتد (بزهکاری واقعی). آمار رسمی بزهکاری که دستگاه قضایی و پلیسی و سایر نهادهای مربوطه همانند مراکز آماری ارائه می‌کنند، فقط قسمت آشکار کوه یخی را نشان می‌دهد. رقم تاریک بزهکاری که بیانگر فاصله بین بزهکاری واقعی و بزهکاری ظاهری و قانونی است، سیاستگذاران جنایی را از برنامه‌ریزی صحیح و بلندمدت ناتوان می‌کند. هرچه درک متولیان سیستم قضایی از آمار بزهکاری و بزه‌دیدگی واقعی در جامعه غیرواقع‌بینانه‌تر باشد، سیاست‌های اتخاذی، موفقیت کمتری در پی خواهند داشت. سیاست جنایی که به دنبال ارائه راهکار برای پیشگیری از بزهکاری و بزه‌دیدگی می‌باشد، فرع بر شناخت دقیق نوع جرم و میزان آن، هویت بزهکاران و بزه‌دیدگان، نقش محیط‌های مختلف در بزهکاری و ... است. نمی‌توان انتظار داشت بدون در دست داشتن آمار جنایی قابل اعتماد^۲، میزان جرم را در جامعه به صورت روشمند کاهش داد. به همین دلیل، دستیابی به آمار بزهکاری واقعی، یکی از دغدغه‌های مهم نظام‌های عدالت کیفری است. همان‌طور که در ادامه مقاله بیان خواهد شد کشورهای دیگر در این باره با برنامه‌ریزی و ارائه راهکارهای علمی تا حد زیادی توانسته‌اند به رقم سیاه بزهکاری دست یابند. در ایران، با وجود اینکه آمار جنایی یکی از مشکلات اصلی قوه قضائیه محسوب می‌شود ولی کمتر با استناد به پژوهش‌های جرم‌شناختی، راه‌حل عملیاتی برای دستیابی به میزان بزهکاری و بزه‌دیدگی واقعی در جامعه، ارائه شده است.

امروزه برای کشف رقم سیاه بزهکاری / بزه‌دیدگی، علاوه بر آمارهای رسمی اعلام شده، دو

1. Black Figure of Crime

۲. برای اطلاعات بیشتر در این باره نک: اردبیلی (۱۷۱-۱۵۷: ۱۳۶۵) و اجالی (۱۳۰-۱۱۰: ۱۳۸۱).

راه حل خوداعلامی بزهکاری یا خودگزارشی^۱ و پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی^۲ به‌کارگرفته می‌شود. تحقیقات خودگزارشی مبتنی بر اظهارات مرتکبان واقعی جرائم و تحقیقات بزه‌دیده‌شناسی مبتنی بر اظهارات بزه‌دیدگان واقعی جرائم است (نجفی ابرندآبادی و هاشم‌بیگی، ۱۳۹۳: ۱۰۵). پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی یکی از مهم‌ترین ابزارها برای گردآوری اطلاعات درخصوص میزان بزه‌دیدگی افراد است که در سطح بین‌المللی و داخلی به‌عنوان یک سیاست کلان قانونی مورد استفاده قرار می‌گیرد. در این پیمایش‌ها، تعدادی از افراد با پرسشنامه یا مصاحبه از آنها سؤال‌هایی می‌شود تا به پرسش‌هایی مبنی بر اینکه «آیا تاکنون بزه‌دیده شده‌اند یا خیر؟ آیا این جرائم را گزارش کرده‌اند یا خیر و علت گزارش کردن یا پیگیری نکردن بزه‌دیدگی چه بوده است؟» پاسخ دهند (جوان جعفری و سیدزاده ثانی، ۱۳۹۱: ۱۴۳؛ منفرد و دربندی فراهانی، ۱۳۹۰: ۱۲۵). در این پیمایش‌ها دفعات بزه‌دیده واقع شدن، محل بزه‌دیدگی، میزان ارتباط بزه‌دیده و بزهکار و ارتباط خویشاوندی بین آنها نیز مورد پرسش واقع می‌شود. مهم‌ترین هدف پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی، ارائه تصویری جامع از ماهیت و میزان بزه‌دیدگی‌های افراد است (Catalano, 2006: 109). این پیمایش‌ها، معیارهایی درباره شناخت جرم و آثار آن بر بزه‌دیدگان، ویژگی‌های اجتماعی، اقتصادی و جمعیت‌شناختی بزه‌دیدگان و نگرش‌های همگانی به جرم و نظام دادرسی کیفری به ما ارائه می‌دهد (رایجیان اصلی، ۱۳۹۰: ۹۲-۹۱). پژوهش در این باره از آنجایی اهمیت بیشتری پیدا می‌کند که با وجود اینکه آمار جنایی همواره یکی از دغدغه‌های سیاستگذاران جنایی در ایران بوده ولی راه‌های عملی کاهش رقم سیاه بزهکاری و بزه‌دیدگی و چگونگی تسهیل گزارش بزه‌دیدگی کمتر مورد کنکاش واقع شده است.

هدف اصلی پژوهش حاضر آن است که چرایی انجام پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی در ایران به صورت ضابطه‌مند و به‌عنوان یک سیاست کلان توسط سیاستگذاران جنایی توجیه شود. بیان تاریخچه این پیمایش‌ها در سطح ملی و فراملی نیز به ما کمک شایانی خواهد کرد. در همین راستا تلاش می‌شود ظرفیت نظام حقوقی ایران اعم از اسناد فرادست (همانند

1. Self- Reporting

2. Victimization Surveys

قانون اساسی و قانون برنامه پنج ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی) و عادی (قانون پیشگیری از وقوع جرم و قانون آیین دادرسی کیفری) برای گسترش این پیمایش‌ها بررسی شود. همچنین محدودیت‌های این‌گونه پیمایش‌ها و راه‌حل‌های موجود نیز مورد تحلیل واقع خواهد شد.

۱. ضرورت‌ها و اهداف پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی

استفاده از پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی در سیاست‌گذاری جنایی هر کشور بسیار حائز اهمیت است. بومی‌سازی این راهبرد می‌تواند به طراحی و اجرایی کردن سیاست جنایی سنجیده و کارآمد کمک شایانی کند. به چند علت مطالعه تطبیقی پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناختی و عملیاتی کردن آن در ایران ضروری محسوب می‌شود: اولاً، پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی باعث کمتر شدن اختلاف بین بزهکاری واقعی و بزهکاری ظاهری و قضایی شده و در نتیجه رقم سیاه بزه‌دیدگی را کاهش می‌دهد (حسینی و مصطفی‌پور، ۱۳۹۶: ۱۲۵). گزارش جرائم^۱ واقع شده به پلیس یا مقامات قضایی از طرف بزه‌دیدگان به خصوص با پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی یکی از ابزارهای مفید برای دستیابی به میزان بزه‌دیدگی واقعی در یک جامعه است که به دلایل مختلف گزارش و پیگیری نشده‌اند (Gyong, 2010: 295؛ رحمدل، ۳۸۳۱: ۴۱۱).

ثانیاً، در دست بودن آمار بزه‌دیدگی در منطقه‌ای خاص یا در کشوری یا حتی در سطح بین‌المللی می‌تواند باعث برنامه‌ریزی دقیق، منسجم و یکپارچه برای پیشگیری از وقوع مجدد این جرائم شود. برنامه‌ریزی بدون داشتن آمار بزهکاری غیرممکن یا دست‌کم مشکل است. یکی از ابزارهایی که می‌تواند اطلاعات لازم را برای تنظیم برنامه و سیاست‌گذاری در زمینه پیشگیری از جرم در اختیار جرم‌شناسان و تصمیم‌گیران سیاست جنایی قرار دهد آمار جنایی است. هدف نهایی آمار جنایی، پیشگویی وقوع جرم در آینده است. براساس همین نقش حیاتی است که آمار جنایی را برای قانونگذار همچون قطب‌نما برای ناخدا دانسته‌اند (رحمدل، ۱۳۸۳: ۱۰۶ و ۱۰۸). همچنین آمار جنایی، معیاری برای سلامت روانی جامعه و مقیاسی برای اندازه‌گیری

۱. برای اطلاعات بیشتر در مورد گزارش جرم و بزه‌دیدگی نک: شیرینی و رانماخواستی (۱۴۲-۱۱۳: ۱۳۹۷) و نجفی توانا و فدایی (۱۳۸۷: ۱۶۵-۱۹۲).

موفقیت یا شکست سیاست‌های دولت در حفاظت از مردم در برابر جرم محسوب می‌شود (مگوایر مورگان و رینر، ۱۳۹۵: ۲۰۳۵). اگر بزه‌دیدگی به مقامات پلیسی - قضایی گزارش داده نشود و متهم، تعقیب و مجازات نشود، وی فرصت‌های بیشتری برای ارتکاب جرم به وجود خواهد آورد که نتیجه آن، گسترش بزه‌دیدگی است. گزارش نکردن بزه‌دیدگی حتی می‌تواند سبک زندگی افراد را تحت تأثیر قرار دهد به این صورت که افرادی که یک یا چند بار بزه‌دیده شده‌اند ولی به‌هردلیل آن را پیگیری نکرده‌اند در برابر بزه‌دیدگی‌های احتمالی آینده به هر شکل از خود در برابر جرم، حفاظت کنند و شاید به حمل اسلحه دست بزنند. خودمراقبتی بزه‌دیدگان حتی در درازمدت می‌تواند امنیت جامعه را به خطر بیندازد (Yoon, 2015: 5). یکی از اهداف پیمایش‌های ملی بزه‌دیدگی آن است که میزان خطر بزه‌دیدگی گروه‌ها و اقشار مختلف اجتماعی را نشان دهد (می‌هيو، ۱۳۹۳: ۵۷؛ جوان جعفری و سیدزاده ثانی، ۱۳۹۱: ۱۴۳). پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی راهی برای ارتقای دانش ما از جرم و ارائه راه‌حل تجربی برای استراتژی‌های کنترل جرم و جنایت توسط نهادهای مجری قانون است (Gyong, 2010: 288, 295). زمانی که دستگاه قضایی از سیمای جنایی محلی آگاهی داشته باشد منابع تخصیص یافته نیز در جای بهتر هزینه می‌شود.

ثالثاً، پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی در قسمتی، جنبه علت‌شناختی دارد و به دنبال پاسخ چرایی وقوع جرم (بزه‌دیدگی) است. در واقع، با این پیمایش‌ها می‌توان به نقش و سهم بزه‌دیده در ارتکاب جرم پی‌برد (بزه‌دیده‌شناسی علت‌شناختی یا اولیه). سپس با به‌کارگیری راه‌هایی، از بزه‌دیدگی مجدد یا تشدید بزه‌دیدگی جلوگیری کرد (بزه‌دیده‌شناسی حمایتی یا ثانویه). پیدایش پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی در راستای تولد و رشد رشته بزه‌دیده‌شناسی است. این پیمایش‌ها با شناسایی نقاط جرم‌خیز، ویژگی‌های جسمی و شخصیتی بزه‌دیدگان، روابط آنها با بزه‌کاران و نقاط ضعف نظام عدالت کیفری و غیره، در راستای جبران آنها برمی‌آیند که ارتقای حقوق بزه‌دیدگان را در پی دارد. این پیمایش‌ها امروزه در بسیاری از کشورها به صورت منظم و هدف‌دار و با اصول روش‌شناختی علمی انجام می‌شود و توانسته فهم سیاستگذاران جنایی از میزان بزه‌دیدگی و به خصوص بزه‌دیدگی‌های گزارش نشده را واقعی‌تر کند. این پیمایش‌ها حتی اخیراً با طراحی پرسشنامه‌های استاندارد

و توزیع بین کشورهای مختلف که مایل به همکاری هستند، جنبه بین‌المللی به خود گرفته است.

۲. پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی به‌عنوان سیاست قانونی در سطوح ملی و بین‌المللی

پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی چند دهه‌ای است که در سطح بین‌المللی و داخلی کشورها به‌طور جدی به‌عنوان یک سیاست در دستور کار قرار گرفته و جنبه قانونی پیدا کرده است اما در ایران هنوز حساسیت چندانی ایجاد نشده و تحقیقات بسیار اندکی آن هم به‌صورت غیرمستقیم، مثلاً در مورد ترس از جرم انجام گرفته است.

شاید اولین نمونه‌ها در مورد مراجعه علمی و روشمند به افراد برای پرسش از وضعیت انحراف، در پژوهش هنری مای هیو^۱ با موضوع بررسی کارگران و فقرای لندن در سال ۱۸۵۱ باشد. در این تحقیق از افراد درخصوص اوضاع اجتماعی و نگرش آنها به موضوع‌های اجتماعی پرسیده می‌شد. صرف‌نظر از این تلاش‌های فردی، بعد از جنگ جهانی دوم در فنلاند، در نظرسنجی مؤسسه گالوب سؤال‌هایی درخصوص اموال سرقت شده پرسیده شد. در انگلستان نیز بعد از جنگ جهانی دوم پیمایش ملی درخصوص بررسی آثار اجتماعی جنگ به انجام رسید (UNODC and UNECE, 2010: 2). در دهه ۶۰ میلادی جرم‌شناسان متوجه نقاط ضعف آمارهای رسمی جرائم شده و به مفهوم آمار سیاه جرائم پی‌بردند. به همین منظور نخستین پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی در دهه ۶۰ و ۷۰ میلادی طرح‌ریزی شد. در دهه ۷۰ میلادی، هم‌زمان با رشد جنبش‌های فمینیستی و بعد از نظریه‌های بزه‌دیده‌شناسی، این پیمایش‌ها گسترش یافت (Sparks, Genn and Dodd, 1977: 22).

پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناختی آمریکا، تحقیقی است که سالیانه درخصوص بزه‌دیدگان انجام می‌شود. این پیمایش را در دهه ۱۹۶۰ کمیسیون مربوط به مسائل جرم پیشنهاد داد که به دستور رئیس‌جمهور آمریکا ایجاد شده بود. این کمیسیون پروژه‌هایی را در سطح محلی و ملی برای آموختن کاربرد این روش در تهیه اطلاعات لازم درخصوص بزه‌دیدگان،

1. Henry Mayhew

شرایط فیزیکی و اجتماعی منجر به جرم و مشخصات بزهکارانی که شناسایی و دستگیر نمی‌شوند به انجام رساند (Skogan and Maxfield, 1980: 35). پیمایش ملی بزه‌دیدگی آمریکا^۱ یکی از دو منبع اصلی داده‌های میزان بزه‌دیدگی در این کشور است.^۲ این پیمایش را وزارت دادگستری آمریکا تهیه می‌کند که با نمونه‌گیری چندمرحله‌ای، میزان بزه‌دیدگی برخی جرائم خاص تخمین زده می‌شود. در این پیمایش از افراد بالای ۱۲ سال ساکن در منازل درباره جرائم ارتكابی علیه ایشان پرسیده می‌شود (لیتل و رینز، ۱۳۹۳: ۸۶-۸۵). در سه دهه گذشته، پیمایش ملی بزه‌دیده‌شناسی منبع اصلی اطلاعات در مورد تکرار، ویژگی‌ها و نتایج بزه‌دیده‌شناسی است (Rand, 2009: 2).

پیمایش ملی بزه‌دیدگی در آمریکا در ابتدا با عنوان «پیمایش ملی جرم»^۳ شناخته می‌شد و برای نخستین بار در سال ۱۹۷۲ اجرا شد. این پیمایش در ابتدا معیاری برای برنامه «گزارش‌دهی یکسان جرم»^۴ مورد استفاده قرار می‌گرفت ولی به مرور زمان و در سال ۱۹۹۲، رابطه بین بزهکار و بزه‌دیده را نیز بررسی می‌کرد. از سال ۱۹۹۳ گردآوری اطلاعات پیمایش ملی بزه‌دیدگی در همه ایالات متحده، براساس این طرح جدید انجام شد و از این زمان بود که پیمایش ملی جرم، جای خود را به پیمایش ملی بزه‌دیدگی داد (رنیسون، ۱۳۹۳: ۱۳۹۳؛ Catalano, 2006: 99). در سه دهه گذشته، پیمایش ملی بزه‌دیدگی به منبع اصلی اطلاعات در مورد میزان تکرار و نتایج بزه‌دیدگی تبدیل شده است. پیمایش انجام شده با اداره آمار قضایی ایالات متحده آمریکا، نقشی اساسی در شکل‌گیری درک ملی از ماهیت و میزان جنایات ارتكابی ایفا کرده است (Rand, 2009: 2).

پیمایش بریتانیایی جرم^۵ بعد از پیمایش ملی بزه‌دیدگی آمریکا یکی از قدیمی‌ترین پیمایش‌های ملی بزه‌دیدگی محسوب می‌شود که همانند سایر پیمایش‌ها در آن، هم جرائم

1. National Crime Victimization Survey (NCVS)

۲. منبع دیگر گردآوری داده‌های بزه‌دیدگی در این کشور، نظام گزارش‌دهی یکسان جرم است که اداره تحقیقات فدرال (اف. بی. آی) تهیه می‌کند.

3. National Crime Survey

4. Uniform Crime Reporting

5. British Crime Survey (BCS)

گزارش شده و هم جرائم گزارش نشده براساس اظهارات بزه‌دیدگان جمع‌آوری می‌شود و احتمال بزه‌دیدگی و آسیب‌پذیری اقشار مختلف جامعه بررسی می‌شود (می‌هیو، ۱۳۹۳: ۵۳). ریچارد اسپارکس^۱ و همکارانش سال ۱۹۷۳ در انگلستان یکی از معروف‌ترین بررسی‌های اولیه درخصوص بزه‌دیدگان را انجام دادند و در سال ۱۹۷۷ با عنوان «تحقیق درباره بزه‌دیدگان» منتشر شد (نجفی ابرنآبادی و هاشم‌بیگی، ۱۳۹۳: ۲۸۹). در واقع پیمایش‌های بزه‌دیدده‌شناسی در کشورهای مختلف را ارگان‌های دولتی اجرا می‌کردند و می‌کنند. عموماً در ابتدا این پیمایش‌ها در سطح خرد و محلی انجام و بعد از برطرف شدن نقایص، به‌طور ملی و منظم برگزار می‌شود. عمده پژوهش‌های جرم‌شناختی و سیاستگذاری دولتی براساس همین آمارها صورت می‌پذیرد.

امروزه این پیمایش‌ها محدود به یک محله، شهر یا کشور نیست و در سطح بین‌المللی نیز گسترش پیدا کرده و از سال ۱۹۸۹ به این سو پیمایش بین‌المللی بزه‌دیدده‌شناسی^۲ در کشورهای زیادی انجام می‌شود (Mayhew and Van Dijk, 1997: 1). یکی از ویژگی‌های این پیمایش‌ها این است که تجربه بزه‌دیدده بودن به‌منزله یک ویژگی طبیعی - آماری زندگی شهری در سراسر جهان شناخته می‌شود، هرچند گونه‌ها و اندازه این بزه‌دیدگی‌ها با هم متفاوتند (رایجیان اصلی، ۱۳۹۰: ۹۲). پیمایش‌های بین‌المللی بزه‌دیدگی را جان ون دایک از وزارت دادگستری هلند با همکاری پت مای هیو از وزارت کشور بریتانیا و مارتین کیلیاس از دانشگاه لوزان سوئیس پایه‌گذاری کردند (داسیچ، ۱۳۹۳: ۱۹۵). اولین پیمایش بین‌المللی بزه‌دیدگی در سال ۱۹۸۹ از سوی وزارت دادگستری هلند با همکاری وزارت کشور انگلستان و دانشگاه لوزان سوئیس در ۱۴ کشور توسعه‌یافته اجرا شد. در همان سال، بررسی‌های آزمایشی در اندونزی و لهستان اجرا شد. دور دوم این پیمایش‌ها در سال ۱۹۹۲، دور سوم در سال ۱۹۹۷ - ۱۹۹۶ و دور آخر نیز در سال ۲۰۰۰ انجام شد (منفرد و دربندی فراهانی، ۱۳۹۰: ۱۵۰ - ۱۴۹).

پیمایش بین‌المللی بزه‌دیدگی با فراهم کردن مقایسه میان کشورها، داده‌های جهان‌گستری را درباره بزه‌دیدگی ارائه می‌دهد. این پیمایش، نمونه‌گیری‌های استاندارد

1. Richard Sparks

2. International Crime Victimization Survey (ICVS)

شده‌ای که در چندین کشور اجرا می‌شود را دربرمی‌گیرد. با گذشت زمان، مشارکت کشورهای درگیر در اروپا، آسیا، آمریکای لاتین و آفریقا افزایش زیادی داشته است به طوری که امروزه بیش از ۵۶ کشور در این پیمایش‌ها مشارکت دارند (کیلیاس، ۱۳۹۳: ۶۸۶؛ رنيسون، ۱۳۹۳: ۱۴۰۰). پیمایش بین‌المللی خشونت علیه زنان، یکی از پیمایش‌های بزه‌دیدگی است که در سطح بین‌المللی اجرا و در آن اطلاعات خشونت جسمی و جنسی مردان علیه زنان گردآوری می‌شود (رنيسون، ۱۳۹۳: ۱۴۰۱). با وجود اینکه پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی در سطح ملی و بین‌المللی به‌عنوان راهبردی برای کشف رقم سیاه بزه‌دیدگی و حمایت از بزه‌دیدگان با برنامه‌ریزی و افزایش آگاهی‌های عمومی انجام می‌گیرد، در ایران برنامه مدون و هدفمندی در مورد این پیمایش‌ها دیده نمی‌شود و نمی‌توان متولی خاصی برای آن تعیین کرد. درحالی‌که مطالعه همه جوانب این راهکار علمی و عملی و بومی‌سازی آن در حقوق ایران، بیش از پیش احساس می‌شود.

۳. ضرورت استفاده از ظرفیت‌های نظام حقوقی ایران برای انجام و توسعه پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی

در مورد پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی در ایران ادبیات ضعیفی وجود دارد و به‌ندرت پژوهش‌های میدانی به سبک کشورهای دیگر در این حوزه کار کرده‌اند (توجهی و نجفی ابرندآبادی، ۱۳۷۸؛ شیرانی و کیانی، ۱۳۹۵). در نظام دادرسی کیفری ایران نیز آنچه نسبت به بزه‌دیده مورد توجه واقع شده، بیشتر جنبه علت‌شناختی و حمایت‌گرایانه دارد. مطابق رویکرد علت‌شناسی، نقش بزه‌دیده و شیوه زندگی وی در ارتکاب جرم مورد بررسی قرار می‌گیرد که به آن «بزه‌دیده‌شناسی اولیه» گفته می‌شود.^۱ مطابق رویکرد حمایت‌گرایانه نیز، باید از بزه‌دیده چه در فرایند کیفری و چه در خارج از آن، حمایت‌های همه‌جانبه‌ای صورت گیرد که به آن «بزه‌دیده‌شناسی ثانویه» گفته می‌شود. پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی این ظرفیت را دارد که درعین حال که هر دو نگاه فوق را تحت پوشش خود قرار می‌دهد، راهکارهای عملی و کاربردی نیز به سیاستگذاران برای کاستن از آمار بزهکاری و بزه‌دیدگی

۱. برای اطلاعات تکمیلی در این زمینه نک: شاهیده (۱۳۹۳) و سبزواری‌نژاد (۱۳۹۷).

ارائه کند. در این قسمت، قصد داریم ظرفیت‌های نظام حقوقی ایران را برای استفاده از پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی و توسعه آن به‌عنوان سیاستی کلان و راهبردی تحلیل کنیم. در واقع، هدف آن است که از ظرفیت حقوقی موجود در ایران برای بومی‌سازی این پیمایش‌ها استفاده شود.

بومی‌سازی به معنای تغییر شکل دادن کالاهای و عناصر جهانی و همخوان کردن آنها با شرایط فرهنگی و اجتماعی جامعه خودی است. در عرصه حقوق، مراد از بومی‌سازی، پذیرش یک قاعده، هنجار یا نهاد حقوقی است آن‌گونه که در تعارض با اصول و قواعد حقوقی ملی قرار نگیرد، ناهنجاری اجتماعی به وجود نیاید و نظام حقوقی داخلی بتواند آن را درک و در خود جذب کند (منصوریان، ۱۳۹۲: ۲۳۸-۲۳۷). جریان اخذ و تحلیل نهاد و درج آن در نظام حقوقی دیگر، بومی‌سازی نهاد حقوقی نامیده شده است (حکمت‌نیا، ۱۳۸۴: ۶۲). بومی‌سازی نهادهای جرم‌شناختی همانند پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی دارای چهار مرحله: شناسایی، جذب، انطباق و تثویز کردن و اعمال نظریه جدید در مقام کنترل جرم و انحرافات است (سهرابی اسمرود، ۱۳۹۶: ۸). از آنجاکه در مورد این پیمایش‌ها، برخی کشورها پرسشنامه‌های استاندارد دارند و به صورت منظم توزیع و داده‌های آن تحلیل می‌شود می‌توان آنها را ترجمه و مورد استفاده قرار داد. البته باید توجه داشت صرف ترجمه کفایت نمی‌کند بلکه باید وضعیت فرهنگی - اجتماعی ایران و به خصوص نوع بزه‌دیدگی در شهرهای مختلف (سیمای جنایی) مورد توجه قرار گیرد تا بتواند نیاز جامعه در دستیابی به رقم سیاه بزه‌دیدگی و در نتیجه امکان برنامه‌ریزی دقیق‌تر را فراهم کند. در ادامه ظرفیت نظام حقوقی ایران در استفاده از این پیمایش‌ها بررسی می‌شود.

بند «۵» اصل (۱۵۶) قانون اساسی یکی از وظایف قوه قضائیه را «پیشگیری از وقوع جرم» و «اصلاح مجرمان» دانسته است. «پیشگیری از وقوع جرم» در این مقرر را می‌توان به معنای عام آن در نظر گرفت که پیشگیری از بزه‌دیدگی را نیز شامل می‌شود. واقعیت نیز همین است چون عموماً هر جرمی، بزه‌دیده دارد مگر در جرائمی که به «جرائم بدون بزه‌دیده» معروف شده است. بنابراین اگر نهادهای ذی‌ربط به صورت ضابطه‌مند ارتکاب جرم را پیشگیری کنند، پیشگیری از بزه‌دیدگی را نیز در پی خواهد داشت. بدیهی است

پیشگیری از جرم بدون دسترسی به آمارهای دقیق از جمله پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی ممکن نخواهد بود. از این رو با طرح پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی به صورت کشوری، استانی و شهرستانی (براساس آمار و سیمای جنایی هر استان یا شهرستان) از بسیاری از جرائم شایع جلوگیری می‌شود. همچنین حداقل می‌توان از ظرفیت بومی هر منطقه برای کاستن از ورودی پرونده‌ها به دادگستری جلوگیری کرد و اجرای برنامه‌هایی همانند عدالت ترمیمی را به صورت جدی‌تر در دستور کار قرار داد. این فرایند حتی ظرفیت استفاده از میانجی‌گری کیفری موضوع ماده (۸۲) قانون آیین دادرسی کیفری را گسترش می‌دهد.

همچنین بند «۴» اصل (۱۵۶) قانون اساسی، «کشف جرم» را از دیگر وظایف قوه قضائیه دانسته است. کشف جرم یکی از دغدغه‌های نویسندگان قانون اساسی بوده و کماکان از معضلات مهم دادرسی کیفری در ایران است. با توجه به اینکه روی دیگر سکه جرم، «بزه‌دیدگی» است، کشف جرم به کشف بزه‌دیدگی نیز کمک می‌کند. حتی در جرائم معروف به «بدون بزه‌دیده» نیز چنین نیست که واقعاً در عالم واقع، کسی از آنها متضرر نشود، بلکه فقط شناخت بزه‌دیده به طور عینی و مستقیم مشکل است نه اینکه بزه‌دیده‌ای وجود نداشته باشد. به همین دلیل به آنها جرائم دارای «بزه‌دیده نامرئی» یا «بزه‌دیده دسته‌جمعی» گفته می‌شود.^۱ بنابراین در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران ظرفیت مناسبی برای پیشگیری از وقوع جرم و همچنین کشف جرم (بزه‌دیدگی) وجود دارد که یکی از بهترین راه‌های آن، انجام پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناختی است.

در راستای اجرایی شدن بند «۵» اصل (۱۵۶) قانون اساسی بعد از چند دهه، بالاخره «قانون پیشگیری از وقوع جرم» در سال ۱۳۹۴ به تصویب رسید. این قانون با وجود ایرادهای متعدد،^۲ ظرفیت نسبی برای حمایت از بزه‌دیدگان و تهیه آمار جنایی ایجاد کرده است. ماده (۳) این قانون از جمله وظایف شورای عالی پیشگیری از وقوع جرم را شناسایی

۱. برای اطلاعات تکمیلی نک: رهامی و همکاران (۱۳۸۷).

۲. نک: گزارش یازدهمین نشست انجمن علمی (در تاریخ ۱۳۹۴/۸/۱۲) دانشکده حقوق دانشگاه تربیت مدرس با سخنرانی علی حسین نجفی ابرندآبادی، عباس شیری و محمد فرجیبا با عنوان «قانون پیشگیری از جرم؛ از تدوین تا تصویب» و همچنین شیری و نامخواستی (۱۹-۶: ۱۳۹۶).

زمینه‌های جرم، کاهش آسیب‌های اجتماعی و اتخاذ سیاست‌های مورد نیاز در جهت حمایت از بزه‌دیدگان می‌داند. همچنین وظایف دبیرخانه شورای عالی پیشگیری به شرح زیر دانسته شده است:

- انجام تحقیقات و پژوهش‌های مورد نیاز برای آسیب‌شناسی علل وقوع جرم و راه‌های پیشگیری از آن از طریق نهادهای تحقیقاتی در قوای سه‌گانه و مراکز پژوهشی دانشگاهی و در صورت نیاز انجام تحقیقات مذکور به صورت مستقل و تهیه و انتشار گزارش‌های آماری ادواری و سالیانه.

- دریافت آمار و اطلاعات مرتبط با وظایف شورا از دستگاه‌ها و نهادهای ذی‌ربط برای تجزیه و تحلیل آنها و ارائه گزارش به شورا.

ماده (۶) این قانون همه قوا را مکلف کرده است نتایج تحقیقاتی خود در مورد علل وقوع جرم و راه‌های پیشگیری از آنها را برای شورای عالی پیشگیری از وقوع جرم ارسال کنند.

ملاحظه می‌شود این قانون به تحقیقات مراکز پژوهشی دانشگاهی در مورد آمار جرائم، جنبه رسمیت و قانونی بخشیده است. همچنین شورای عالی پیشگیری مکلف به اتخاذ تدابیری در راستای حمایت از بزه‌دیدگان شده است. به این ترتیب می‌توان از ظرفیت قانونی به وجود آمده در راستای پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی نیز بهره گرفت. با این وجود، هرچند این قانون می‌تواند پتانسیل سامان‌دهی تحقیقات علمی همانند پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی داشته باشد ولی همواره خطر «جزیره‌ای» و «مقطعی» عمل کردن را نیز دارد. مشخص نیست تحقیقات انجام شده قوا و ارگان‌های متعدد و مراکز دانشگاهی و علمی را چه ارگان یا نهادی مورد تجزیه و تحلیل و پالایش قرار می‌دهد. آیا متولی برنامه‌ریزی در این حوزه، خود شورای عالی پیشگیری از وقوع جرم خواهد بود یا این امر به نهادی دولتی همانند وزارت دادگستری، نیروی انتظامی، مراکز آماری و غیره واگذار خواهد شد؟ از جمله ظرفیت‌های قانونی فرادست دیگر می‌توان به قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی اشاره کرد که در بخش نوزدهم با عنوان «حقوقی و قضایی»، راهکارهایی در مورد آمار جنایی در نظر گرفته است. ماده (۱۱۳) این قانون بر

اقدام‌هایی در راستای «کاهش ورودی پرونده‌ها» و «پیشگیری از وقوع جرم» تأکید کرده است. براساس بند «ت» این ماده «به منظور پیشگیری از وقوع جرم با هدف کاهش ده درصدی (۱۰٪) سالیانه آمار مجرمان:

۱. قوه قضائیه مکلف است با استفاده از ظرفیت‌های تمامی دستگاه‌های اجرایی و بهره‌گیری از مشارکت اجتماعی مردم و سازمان‌های مردم‌نهاد و مراکز علمی و پژوهشی کشور نسبت به تهیه و تدوین برنامه جامع پیشگیری از وقوع جرم و ارتقای سلامت اجتماعی با رعایت قوانین مربوط تا پایان سال اول اجرای قانون برنامه اقدام نماید.

۲. قوه قضائیه مکلف است حداکثر تا پایان سال دوم اجرای قانون برنامه به منظور پیشگیری و کاهش جرم، دعاوی و اختلافات، نسبت به شناسایی عوامل مؤثر در بروز دعاوی و جرائم به تفکیک در حوزه‌های قضایی هراستان اقدام و پس از بررسی جامع پژوهشی، اقدامات لازم را انجام و لوایح مورد نیاز را تهیه و با رعایت اصل هفتاد و چهارم (۷۴) قانون اساسی به مجلس شورای اسلامی تقدیم نماید».

براساس این قانون، قوه قضائیه در راستای کاهش ورودی پرونده‌ها به دادگستری و پیشگیری از جرم و کاهش آمار جنایی به صورت سالیانه، مکلف به استمداد از ظرفیت‌های مردمی از یک سو و مراکز علمی - پژوهشی از سوی دیگر شده است. در همین راستا پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی که عمدتاً بر شناسایی ماهیت و تعداد بزه‌دیدگی‌ها تمرکز می‌کند این قابلیت را دارد که بتواند راهکارهای لازم را براساس نوع پژوهش و پیمایش انجام شده به نهادهای مربوطه ارائه کند. همچنین در این قانون بر سیمای جنایی محلی نیز تأکید شده که همین امر از نقاط قوت پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی است. این پیمایش‌ها می‌تواند با توجه به منطقه مورد پژوهش، جرائم و بزه‌دیدگی‌های دارای اولویت هراستان یا شهرستان را شناسایی و نسخه‌های مورد نیاز برای جلوگیری یا کاهش جرم را توصیه کند.

از جمله قوانین عادی که به مقوله آمار جنایی اشاره کرده، قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ است. ماده (۶۵۰) این قانون، تأسیس مرکز ملی داده‌های قوه قضائیه را پیش‌بینی کرده است که وظیفه «ارائه آمار و اطلاعات دقیق و تفصیلی درخصوص جرائم، متهمان، بزه‌دیدگان و مجرمان و سایر اطلاعات قضایی» را برعهده خواهد داشت.

همچنین تبصره این ماده این امکان را پیش بینی کرده که آمار مذکور در اختیار مراکز علمی، پژوهشگرها و پژوهشگران قرار گیرد. ماده (۶۵۳) این قانون نیز در بند «ج»، قوه قضائیه را مکلف کرده تا از طریق «درگاه ملی قوه قضائیه»، اطلاعات پژوهشی و علمی حقوقی - قضایی را ارائه و آنها را روزآمد نگه دارد.

همچنین در قانون تقویت و توسعه نظام استاندارد مصوب ۱۳۹۶ ظرفیت مناسبی در جهت استفاده از فعالیت های علمی و پژوهشی پیش بینی شده است. از جمله این موارد می توان به ایجاد و تقویت پژوهشگاه مربوطه، استفاده از مطالعات تطبیقی و پژوهشی سایر کشورها و بهره مندی از توانمندی های علمی و پژوهشی دانشگاه ها و مراکز آموزشی و پژوهشی کشور در راستای استانداردسازی اشاره کرد (مواد (۹)، (۱۱)، (۲۳) و (۲۹) این قانون).

در راستای توجه به موضوع آمار جنایی، قوه قضائیه اقدام های عملی نیز انجام داده است. از جمله در سال ۱۳۸۸، نرم افزار سامانه مدیریت پرونده (سمپ یا CMS) را طراحی کرد تا کل زیرمجموعه قضایی کشور به طور برخط به این سامانه متصل شوند و به سمت سیستم بدون کاغذ در رسیدگی ها تغییر جهت دهند. پس از آن نیز، سامانه جامع آماری (سجا) طراحی شد که دوقلوی سامانه سمپ تلقی می شود (شیرانی و کیانی، ۱۳۹۵: ۱۲۵). همچنین دستورالعمل های چندی نیز در جهت سامان دهی آمارهای قضایی و به خصوص آمارهای کیفری ازسوی قوه قضائیه صادر شده است که در این میان می توان به دستورالعمل سامان دهی واحدهای اجرای احکام کیفری مصوب ۱۳۹۱، دستورالعمل توسعه کاربری فناوری اطلاعات و ارتباطات در دستگاه قضایی، طرح جامع رفع اطاله دادرسی و دستورالعمل شماره ۳ (امور کیفری) مصوب تاریخ ۱۳۸۵/۸/۳۰ اشاره کرد.

برخلاف سایر کشورها که پژوهش های فراوانی در جهت پیش بینی راه های کاهش رقم سیاه بزهکاری در آمار جنایی رسمی صورت گرفته در ایران به این موضوع توجه چندانی نشده است. حتی راه اندازی سایت الکترونیکی «مرکز آمار و فناوری اطلاعات قوه قضائیه» نیز در جهت کاهش مراجعان به دادگستری و حذف کاغذبازی، تحقق عدالت قضایی الکترونیکی، توسعه و نگهداشت شبکه گسترده استان ها و ستاد، توسعه و نگهداشت شبکه داخلی استان ها و ستاد، دسترسی به خدمات قضایی برای مردم، دسترسی به بانک های

اطلاعاتی بیرون قوه، ایجاد بانک اطلاعات آرای قضایی و غیره بوده است (حسینی و مصطفی پور، ۱۳۹۶، ۱۲۶-۱۲۵). روشن است این اقدام‌ها همگی بعد از وقوع جرم بوده و در راستای مدیریت پرونده‌ها از لحاظ آماری است؛ درحالی‌که پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی مربوط به قبل از آن و در راستای کاهش ورودی پرونده‌ها به دادگستری است.

همان‌طور که بیان شد ظرفیت نسبتاً مناسبی از بعد تقنینی (چه اسناد فرادستی همانند قانون اساسی و قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و چه اسناد عادی همانند قانون پیشگیری از وقوع جرم و قانون آیین دادرسی کیفری) برای انجام و توسعه پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی وجود دارد. از لحاظ اجرایی نیز در قوانین غیرحقوقی، چنین پتانسیلی وجود دارد. در واقع هدف بررسی این است که چطور می‌توان در ایران همانند سایر کشورها به صورت منظم (شش ماهه، یک ساله یا پنج ساله) این پیمایش‌ها را انجام داد. آیا قوانین جاری چنین اجازه‌ای را به نهادهای مسئول در حوزه آماری (همانند مرکز آمار ایران و سازمان برنامه و بودجه) یا کنترل جرم (قوه قضائیه یا نیروی انتظامی) خواهند داد تا این پیمایش‌ها جنبه کاربردی به خود بگیرند؟

با مطالعه قانون مرکز آمار ایران مصوب ۱۳۵۳ می‌توان پاسخ به این سؤال را مثبت تلقی کرد. براساس ماده (۳) این قانون، از جمله وظایف و اختیارات مرکز آمار ایران، چنین دانسته شده است:

- انجام سرشماری‌های عمومی و آمارگیری‌های نمونه‌ای در زمینه‌های اجتماعی و اقتصادی،

- گردآوری آمارهای مورد نیاز از بخش عمومی و بخش خصوصی،

- انجام خدمات آماری برای بخش عمومی و بخش خصوصی در ازای دریافت

هزینه‌های مربوط.

حال سؤال این خواهد بود که ارتباط این بندها با پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی در چیست؟ پاسخ تا حدودی روشن است؛ با این توضیح که پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی یکی از مسائل مهم اجتماعی هر کشور محسوب می‌شود چون قرار است مسئله «عدم گزارش بزه‌دیدگی» را واکاوی و آمار جنایی واقع‌بینانه‌تری ارائه کند. قابل درک است که

براساس آمار جنایی صحیح و واقعی می‌توان برنامه‌ریزی و بودجه‌بندی منطقی صورت گیرد. اطلاعات مربوط به جرائم نیز باید از همه ارگان‌های دولتی و غیردولتی گردآوری شود.

ماده (۱۱) این قانون، یکی از وظایف شورای عالی آمار کشور را «تعیین اولویت‌های آماری کشور» دانسته است. روشن است با توجه به زمان تصویب این قانون (۱۳۵۳)، اولویت دولت و قوه قضائیه، کنترل جرم نبوده و در نتیجه آمار جنایی چندان مهم تلقی نمی‌شده است. ولی در حال حاضر با توجه به گذشت بیش از چهار دهه از تصویب این قانون و تورم بیش از حد پرونده‌ها و جمعیت کیفری، مسئله «کنترل جرم و آسیب‌های اجتماعی» از مهم‌ترین اولویت‌های قضایی کشور محسوب می‌شود.

یکی از پیشنهاد‌های راهبردی که می‌توان ارائه کرد این است که پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی نیز هم‌زمان با سرشماری عمومی انجام شود. با توجه به اینکه سرشماری عمومی از همه افراد و خانوارها انجام می‌شود و در آن بازه زمانی، اطلاع‌رسانی کافی در این باره انجام می‌پذیرد می‌توان هم‌زمان با طرح پرسشنامه‌های بزه‌دیده‌شناختی، این پیمایش‌ها را نیز به صورت نمونه‌ای انجام داد. برخلاف سرشماری عمومی که اطلاعاتی از همه افراد کشور جمع‌آوری می‌شود در پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی، نمونه‌گیری به صورتی که نتایج آن قابل تعمیم باشد کفایت می‌کند. این نمونه‌گیری می‌تواند به صورت تصادفی، خوشه‌ای و غیره باشد. مهم این است که نمونه‌گیری متناسب با جمعیت آن شهر یا محل انجام پیمایش باشد. در این صورت، مأموران سرشماری که قرار است پیمایش بزه‌دیده‌شناسی نیز انجام دهند باید علاوه بر آموزش عمومی سرشماری، آموزش‌های لازم در مورد هدف و نحوه انجام این پیمایش‌ها را نیز فراگیرند. در این فرض، گذشته از اینکه مرجع واحدی متولی جمع‌آوری آمار جنایی حداقل در بعد بزه‌دیدگی می‌شود، صرفه‌جویی زیادی از لحاظ اقتصادی نیز صورت می‌پذیرد. علاوه بر آن، آمار مذکور می‌تواند براساس قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات مصوب ۱۳۸۷ برای عموم و سازمان‌های ذی‌ربط منتشر شود. به این ترتیب از یک سو، نوعی یکپارچه‌سازی در جمع‌آوری اطلاعات جنایی انجام می‌شود. از سوی دیگر، می‌توان برنامه‌ریزی منسجم و هدفمند را از نهاد‌های مربوطه انتظار داشت.

این پیمایش‌ها با وجود مزیت‌های زیاد به شرح فوق، محدودیت‌ها و چالش‌هایی نیز دارند که در ادامه به آنها پرداخته می‌شود.

۴. چالش‌ها و محدودیت‌های پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی

همان‌گونه که در ابتدای مقاله بیان شد، یکی از مهم‌ترین اهداف پیمایش بزه‌دیده‌شناسی غلبه بر محدودیت‌های آمار رسمی جرم است اما خود این پیمایش‌ها نیز با محدودیت‌ها و چالش‌های عملی به شرح زیر مواجه‌اند.

۴-۱. محدودیت در سنجش میزان بزه‌دیدگی در جرائم یقه‌سفیدی و جرائم بدون بزه‌دیده

عمده ایراد پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی این است که بر جرائم و بزه‌دیدگی‌های خیابانی تمرکز دارد و اصولاً جرائم «آپارتمانی»، «یقه‌سفیدی» و «بدون بزه‌دیده» از آن خروج موضوعی پیدا می‌کنند یا در حاشیه قرار می‌گیرند. به رغم اینکه جرائم یقه‌سفیدی و جرائم اقتصادی، خسارت بیشتری از لحاظ اجتماعی - اقتصادی به یک کشور وارد می‌کنند ولی جرائم خشونت‌آمیز بیشتر مورد علاقه جامعه‌شناسان، جرم‌شناسان، پژوهشگران و سیاستگذاران جنایی است. بررسی جرم‌شناختی جرائم یقه‌سفیدها در مقایسه با جرائم خیابانی، سهم کمی در حوزه آموزش و پژوهش جرم‌شناسی دارد. برای مثال، در فاصله بین سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۵ در سه مجله مهم جرم‌شناسی از بین ۵۷۵ مقاله چاپ شده، ۵۳۳ مقاله مربوط به جرائم خیابانی بوده و فقط ۱۸ مقاله یعنی سه درصد با جرائم اقتصادی و قدرت سیاسی ارتباط داشته است (قورچی بیگی، ۱۳۹۵: ۳۰۵ و ۳۰۷). تخمین‌های سالیانه تحقیقات جرم انگلستان نیز شامل جرائم علیه بزه‌دیدگان تجاری یا شرکتی، جرائم کلاهبرداری، جرائم جمعی مانند نگهداری یا قاچاق مواد مخدر نمی‌شود و مواردی همچون جرم علیه کودکان زیر ۱۶ سال را نیز دربر نمی‌گیرد (مگوایر مورگان و رینر، ۱۳۹۵: ۲۰۵۲). همچنین آمارها نشان می‌دهد که عدم تمایل افراد به گزارش جرم در جرائم بدون بزه‌دیده بسیار بالاست و فقط تعداد بسیار کمی از این جرائم در آمارهای قضایی و پلیسی منعکس می‌شود و بخش اعظم آن پنهان باقی می‌ماند (صفاری و سیفی، ۱۳۹۴: ۶۶).

بررسی بزه‌دیدگی جرم یقه‌سفیدها از طریق پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی مشکل است. پیمایش‌های صورت گرفته درخصوص جرم و روش‌های کمی موجود برای سنجش بزه‌دیدگی جرائم یقه‌سفیدها کارآمد نبوده و از طرف دیگر این پیمایش‌ها مبتنی بر مفهومی از جرم هستند که جرم یقه‌سفیدی را مستثنا می‌کند. همچنین بزه‌دیدگان در جرائم یقه‌سفیدی، خود را «بزه‌دیده درجه دوم» می‌دانند و تمایلی به گزارش جرم ندارند چون آن را اتلاف پول و وقت خود می‌دانند و حتی اعتقادی به اقدام‌های دستگاه قضایی ندارند (حسینی و قورچی بیگی، ۱۳۹۴: ۱۰ و ۱۵). در همین راستا، پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی نیز بیشتر سراغ بزه‌دیدگی‌های خیابانی می‌روند. از جمله دلایل این امر سهولت شناسایی بزه‌دیده واقعی در جرائم خیابانی، سهولت برآورد میزان خسارت وارد شده و امکان شناسایی مرتکب جرم است؛ درحالی‌که همین فاکتورها در جرائم آپارتمانی، یقه‌سفیدی و بدون بزه‌دیده به‌ندرت، قابل تحقق است. در پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی، بیشتر «بزه‌دیدگی‌های کلسیمی» مورد تحقیق قرار می‌گیرد تا «بزه‌دیدگی‌های فسفری». منظور از بزه‌دیدگی کلسیمی، مواردی است که مرتکب آن، با زور بازو و خشونت، مرتکب جرم علیه بزه‌دیده می‌شود. برعکس، در بزه‌دیدگی فسفری، مرتکب کمتر به زور و خشونت توسل می‌جوید، بلکه بیشتر از فکر و خلاقیت خویش استفاده می‌کند. پژوهش‌های جرم‌شناختی در همه کشورها در ابتدای راه محدودیت‌هایی داشته ولی به مرور زمان آنها را برطرف کرده‌اند.

۲-۴. محدودیت موضوعی و زمانی

در پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی، هم از نظر زمانی و هم از نظر موضوعی با محدودیت مواجه‌ایم. از یک سو، از نظر زمانی، بزه‌دیدگی شش ماه قبل، یک سال قبل یا درنهایت، می‌تواند تا پنج سال قبل تر سؤال شود. هر چه بازه مورد پرسش طولانی‌تر باشد، امکان خطای آن نیز بیشتر خواهد شد. معمولاً افراد در به یادآوری زمان دقیق بزه‌دیدگی دچار مشکل می‌شوند و نباید انتظار داشت فرد بدانند دقیقاً بزه‌دیدگی وی به‌عنوان مثال یک سال قبل یا یک سال و یک ماه قبل‌تر بوده است. همچنین با توجه به آثار سوئی که بزه‌دیدگی بر زندگی افراد به‌جای می‌گذارد و مرتب در طول زمان، این فرایند بزه‌دیدگی یا

«فرایند داغ‌دیدگی»^۱ تجدید می‌شود، بزه‌دیدگان زمان آن را بسیار نزدیک‌تر تصور می‌کنند. برای مثال، اگر به فرد ۱۰ سال پیش تجاوز جنسی شده باشد و پرسشنامه مربوط به بزه‌دیدگی‌های پنج سال اخیر باشد، احتمال دارد پاسخگو این جرم را در این بازه زمانی تصور کند. بازنمایی رسانه‌ای این جرائم می‌تواند در تجدید خاطرات بزه‌دیدگی نقش آفرین باشد و بزه‌دیدگان در میزان و شدت بزه‌دیدگی، اغراق کنند.

ازسوی دیگر، از لحاظ موضوعی نیز باید پیمایش بزه‌دیده‌شناسی محدود باشد و نمی‌توان در مورد بزه‌دیدگی‌های مختلف از افراد پرسید. موضوع پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی می‌تواند در زمینه‌های خشونت خانگی، جرائم علیه اموال، جرائم علیه اشخاص، بزه‌دیدگی سایبری، بزه‌دیدگی جنسی، خشونت در محیط کار و ... باشد. از آنجاکه یکی از اصول اولیه طراحی پرسشنامه این است که کوتاه و مختصر باشد تا پرسش‌شونده احساس خستگی نکند و وقت وی را زیاد نگیرد، در این پیمایش‌ها نیز باید یک یا چند موضوع خاص، مدنظر باشد. بنابراین محدودیت موضوعی از دیگر چالش‌های اجرایی پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی است.

این ایراد به راحتی قابل رفع است و می‌توان با طراحی پرسشنامه‌های با موضوع‌های مختلف، میزان بزه‌دیدگی را سنجش کرد یا در هر شهرستان، بزه‌دیدگی‌های شایع‌تر را به صورت پیمایشی انجام داد. از لحاظ زمانی نیز این چالش می‌تواند حل شود. اگر در ایران همانند سایر کشورها این پیمایش‌ها به صورت شش‌ماهه یا سالیانه انجام شود، کمتر چالشی وجود خواهد داشت؛ چون عموماً در بازه زمانی یک‌ساله یا شش‌ماهه افراد به راحتی می‌توانند بزه‌دیدگی‌ها را به یاد آورند و کمتر اشتباه کنند.

محدودیت دیگر این پیمایش‌ها مربوط به رده سنی پاسخگویان است، چون عموماً افراد بالای ۱۸ سال یا حداقل بالای ۱۲ سال، مخاطب این پیمایش هستند. به همین دلیل سنجش طیف وسیعی از بزه‌دیدگی‌ها همانند کودک‌آزاری و خشونت خانگی که عموماً در دوران کودکی اتفاق می‌افتند مشکل می‌شود؛ چون مخاطبان در یادآوری آنها دچار تردید شده و نمی‌توانند دقیقاً نوع و میزان آسیب‌دیدگی را به یاد آورند.

۳-۴. درک ناصحیح پاسخگویان از پرسش‌ها

مهم‌ترین منبع در پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی اظهارات افراد عادی است که به‌نوعی بزه‌دیده واقع شده ولی به هر دلیل آن را گزارش نمی‌کنند. همواره این احتمال وجود دارد، مفهومی که پاسخ‌دهندگان از جرم یا بزه‌دیدگی مدنظر دارند با تعریف قانونی آن در تعارض باشد. به‌عنوان نمونه قانونگذار کلاهبرداری را توسل به مانور متقلبانه و بردن مال غیر تعریف می‌کند. تعریف مانور متقلبانه در ادبیات حقوقی به‌نوعی است که وصول وجه با اقداماتی چون دروغ ساده را از شمول کلاهبرداری خارج می‌داند. همچنین قانونگذار در برخی موارد مانند صدور چک بلامحل مدت‌دار را درکل فاقد عنوان مجرمانه می‌داند. این در حالی است که در عرف مردم، ممکن است وصول وجه با توسل به دروغ ساده یا صدور چک بلامحل، کلاهبرداری تلقی شود. همچنین شاید برخی از مصاحبه‌شوندگان به تشخیص برخی از عناوین مجرمانه قادر نباشند و با این تصور که عمل انجام شده جرم نیست، آن را گزارش نکنند (سیدزاده ثانی، ۱۳۹۸: ۱۹۰). ممکن است با توجه به عرف و فرهنگ سنتی حاکم در برخی نقاط ایران، اعمالی همانند تنبیه اطفال توسط والدین، حق آنها تلقی و اصلاً جرم دانسته نشود. حال اگر در چنین منطقه‌ای، خشونت خانگی یا اذیت و آزار کودکان موضوع پیمایش بزه‌دیده‌شناسی باشد، نتایج این پیمایش با واقعیت فاصله بسیار زیادی خواهد داشت.

افزون بر این، برخی از داده‌های انعکاس یافته ممکن است از اغراق یا دروغ‌گویی صرف ناشی باشد. در چنین وضعیتی حتی اجرای این پیمایش‌ها هم نمی‌تواند میزان واقعی بزه‌دیدگی را کشف کند. برخی از این چالش‌ها را می‌توان با دقت در تنظیم پرسش‌نامه برطرف کرد. برای نمونه به‌جای پرسش از عناوین مجرمانه، افعال مورد نظر در قالب زبان ساده و نه علمی از افراد پرسیده شود (همان: ۱۹۰). همچنین با آشنایی قبلی از منطقه مورد پرسش و فرهنگ حاکم بر آن، می‌توان جرم بودن برخی افعال همانند خشونت خانگی یا تنبیه کودکان از طرف والدین را برای پاسخگویان توضیح داد. در این صورت می‌توان انتظار داشت پیمایش بزه‌دیده‌شناسی، تصویر واقع‌بینانه‌تری از میزان بزه‌دیدگی به ما ارائه کند.

۴-۴. تجدید خاطرات تلخ بزه‌دیدگان (داغ‌دیدگی)

بیان شد که در پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی از جزئیات بزه‌دیدگی همانند نحوه بزه‌دیدگی، مکان بزه‌دیدگی، میزان آشنایی با بزهکار، میزان مال برده شده و ... پرسیده می‌شود. سؤال از فرایند بزه‌دیدگی به صورت جزئی، این خطر را به همراه دارد که خاطرات تلخ گذشته، به خصوص در جرائم جنسی تجدید شود. در اصطلاح جرم‌شناسی به تجدید خاطرات تلخ گذشته، «فرایند داغ‌دیدگی» گفته می‌شود. هرچند فرایند داغ‌دیدگی عمدتاً در مورد قتل‌های عمدی به کار می‌رود اما در همه مواردی که در اثر یادآوری خاطرات تلخ گذشته، به بزه‌دیده حالت ناخوشایندی دست می‌دهد، این فرایند قابل اعمال است و این ایراد نباید باعث عدم انجام یا توقف اجرای این پیمایش‌ها شود چون همواره منافع آن بیشتر از معایب آن است. گرچه ممکن است بزه‌دیده در اثر مرور حوادث گذشته اندکی آسیب روحی ببیند ولی چون یکی از اهداف اصلی این پیمایش‌ها حمایت از بزه‌دیدگان است، می‌توان در این باره، راهکارهای مناسب در نظر گرفت. یکی از مهم‌ترین عناصر در روند داغ‌دیدگی، حمایت از بازمانده (در موارد قتل) و بزه‌دیده به‌طور کلی است. حمایت‌های مناسب به خصوص در نظام عدالت کیفری و از طریق گروه‌های مشاوره، به بهترین شکل می‌تواند به این فرایند و التیام رنج‌های بزه‌دیده کمک کند (اسوارتز، ۱۳۹۳: ۵۱).

۵. جمع‌بندی، نتیجه‌گیری و پیشنهادها

آمارهای رسمی، نمایی بسیار ناقص و غیرواقع‌بینانه از میزان جرائم و بزه‌دیدگی‌های واقعی در جامعه نشان می‌دهند. این آمارها معمولاً در راستای اهداف مدیریتی و بودجه‌ای است تا نگاهی علمی و جرم‌شناختی. فقدان آمار دقیق و قابل اعتماد، قانونگذاران و سیاستگذاران جنایی را ناتوان از برنامه‌ریزی برای پیشگیری از جرم می‌سازد. دسترسی به آمار جنایی، لازمه طرح و تدوین برنامه منسجم و یکپارچه در زمینه پیشگیری از بزه‌دیدگی است. در ایران به دلایلی همانند نبود نهاد یا سازمان واحد در زمینه ارائه آمار جنایی، عدم دسترسی پژوهشگران و دانشگاهیان به آمار جرم و بزه‌دیدگی، تمرکز بر آمار جنایی رسمی و انجام نشدن مستمر و ضابطه‌مند پیمایش‌های

بزه‌دیده‌شناسی، فاصله بین بزه‌دیدگی‌های واقعی و بزه‌دیدگی‌های گزارش شده، بیش از حد زیاد شده است.

مطالعه قوانین موجود در حقوق ایران نشان می‌دهد هم در اسناد فراقانونی و هم در اسناد عادی قانونی به صورت مستقیم و غیرمستقیم به مقوله «آمار جنایی» و «کاهش ورودی پرونده‌ها» توجه شده است. منتهی ایراد وارده این است که در هیچ‌کدام از این قوانین به صراحت به «پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی» به عنوان یکی از راهکارهای کاهش آمار جرم و بزه‌دیدگی اشاره نشده است.

نقد دیگر این است که برنامه‌ها و سیاست‌های اجرا شده قوه قضائیه (از جمله سامانه‌های سمپ و سجا) تاکنون بر «آمار رسمی جرائم» متمرکز بوده و کمتر به آمار غیررسمی و واقعی بزه‌دیدگی و بزهکاری در جامعه پرداخته شده است. در واقع، عمده آسیب‌شناسی‌ها، تحلیل‌ها و پیشنهادهای در راستای کاستن از آمار جاری و به‌نوعی آمارگرایی بوده که همه اینها به مرحله بعد از ارتکاب جرم مربوط است. انتقاد وارده نیز همین است که تفکر و بودجه بعد از رخداد عمل جنایی به کار گرفته می‌شود. منطقی‌ترین است که قبل از عمل مجرمانه / بزه‌دیدگی وارد عمل شویم تا کمتر شاهد طرح دعوا باشیم نه اینکه دغدغه ما این باشد که دعوای مطرح شده را چگونه مدیریت کنیم. یکی از راهکارهایی که می‌تواند به سیاستگذاران جنایی در مورد سیمای جنایی ملی یا محلی، دانش و بینش صحیحی ارائه کند، «پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی» است.

پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی هم از لحاظ ساختاری - قانونی و هم اجتماعی و حتی اجرایی در ایران قابل توسعه است. به طوری که بیان شد از لحاظ قانونی مقررات نسبتاً مناسبی هم در اسناد فرادستی و هم اسناد عادی وجود دارد. از لحاظ ساختاری نیز نهادی دولتی همانند مرکز آمار ایران، وزارت دادگستری یا شورای عالی پیشگیری از جرم می‌تواند با همکاری سایر نهادها (دولتی و سازمان‌های مردم‌نهاد) متولی آمار جنایی از جمله پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی در کشور شود تا موازی‌کاری و تعدد نهادی ایجاد نشود.

از لحاظ اجتماعی نیز می‌توان بیشتر از ظرفیت‌های مردمی و اجتماعی برای تسهیل گزارش بزه‌دیدگی استفاده کرد. این امر می‌تواند با ایجاد سامانه‌هایی برای ثبت شکایت

یا بزه‌دیدگی باشد. اختصاص شماره تلفن‌هایی کوتاه همانند ۱۲۳ برای گزارش بزه‌دیدگی کودکان در این راستا می‌تواند به کاهش رقم سیاه بزه‌دیدگی کمک بسیار کند. همچنین باید ظرفیت اعلام جرم از سوی دیگران گسترش یابد؛ چراکه یکی از دلایل عدم گزارش جرم از سوی دیگران، خطر متهم‌انگاری است. افراد ناظر وقوع جرم ترجیح می‌دهند از مسائل جامعه بی‌تفاوت باشند تا اینکه در معرض اتهام قرار گیرند. این خود می‌تواند مسئله بی‌تفاوتی اجتماعی نسبت به جرم و بزه‌دیدگی را در جامعه گسترش دهد. بنابراین باید از ظرفیت ایجاد شده ماده (۶۶) قانون آیین دادرسی کیفری استفاده بهینه شود و سازمان‌های مردم‌نهادی که در زمینه حمایت از بزه‌دیدگان فعال هستند بیشتر حمایت شوند تا شاهد کاهش رقم تاریک بزه‌دیدگی باشیم.

در مورد زمینه اجرایی پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی نیز با توجه به اینکه براساس قانون مرکز آمار ایران، یکی از موضوع‌های سرشماری، زمینه‌های اجتماعی دانسته شده است، بدون تردید می‌توان عدم گزارش بزه‌دیدگی را موضوع مهم جامعه فعلی ایران دانست. بر این اساس می‌توان هم‌زمان با سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن، پیمایش‌های بزه‌دیده‌شناسی را نیز انجام داد.

منابع و مأخذ

۱. اجلائی، پرویز (۱۳۸۱). «نگاهی به مشکلات آمار جرائم در ایران»، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره چهارم، ش ۲.
۲. اردبیلی، محمدعلی (۱۳۶۵). «آمار جنایی»، مجله مطالعات حقوقی و قضایی، ش ۸.
۳. اسواتز، کریستین (۱۳۹۳). «فرایند داغ‌دیدگی»، دانشنامه بزه‌دیده‌شناسی و پیشگیری از جرم، جلد اول، اساتید حقوق کیفری و جرم‌شناسی سراسر کشور، چاپ اول، تهران، نشر میزان.
۴. توجهی، عبدالعلی و علی حسین نجفی ابرندآبادی (۱۳۷۸). «بزه‌دیده‌شناسی و مشکل بزه‌دیدگی‌های گزارش نشده»، مدرس علوم انسانی، ش ۴.
۵. جوان جعفری، عبدالرضا و سیدمهدی سیدزاده ثانی (۱۳۹۱). رهنمودهای عملی پیشگیری از جرم، چاپ اول، تهران، نشر میزان.
۶. حسینی، سیدمحمد و مجید قورچی‌بیگی (۱۳۹۴). «تحلیل بزه‌دیده‌شناختی جرائم یقه‌سفیدها»، پژوهش حقوق کیفری، سال سوم، ش ۱۰.
۷. حسینی، سیدمحمد و مسعود مصطفی‌پور (۱۳۹۶). «رقم سیاه چالشی فراروی آمار جنایی رسمی (با رویکردی تطبیقی بر آمریکا و ایران)»، مطالعات حقوق تطبیقی، دوره ۸، ش ۱.
۸. حکمت‌نیا، محمود (۱۳۸۴). «بومی‌سازی نهادهای حقوقی با رویکرد اسلامی»، فقه و حقوق، سال دوم، ش ۷.
۹. داسیچ، جان پی‌ال (۱۳۹۳). «بزه‌دیده‌شناسی تطبیقی»، دانشنامه بزه‌دیده‌شناسی و پیشگیری از جرم، جلد اول، ترجمه اساتید حقوق کیفری و جرم‌شناسی سراسر کشور، چاپ اول، تهران، نشر میزان.
۱۰. رایجیان اصلی، مهرداد (۱۳۹۰). بزه‌دیده‌شناسی، جلد اول، چاپ اول، تهران، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش.
۱۱. رحمدل، منصور (۱۳۸۳). «آمار جنایی و کارکردهای آن»، مجله دگستری، ش ۴۸ و ۴۹.
۱۲. رنسون، کالی ماری (۱۳۹۳). «پیمایش‌های بزه‌دیدگی»، دانشنامه بزه‌دیده‌شناسی و پیشگیری از جرم، جلد دوم، ترجمه اساتید حقوق کیفری و جرم‌شناسی سراسر کشور، چاپ اول، تهران، نشر میزان.
۱۳. رهامی و همکاران (۱۳۸۷). جرایم بدون بزه‌دیده، چاپ اول، تهران، نشر میزان.
۱۴. سبزواری‌نژاد، حجت (۱۳۹۷). تأثیر مجنی‌علیه در تعیین مجازات (حقوق جزای تطبیقی)، چاپ اول، تهران، انتشارات جنگل.

۱۵. سهرابی اسمرود، مهران (۱۳۹۶). «تأملی در موانع و محدودیت‌های بومی‌سازی جرم‌شناسی در ایران»، فصلنامه دانش انتظامی غرب استان تهران، سال چهارم، ش ۱۵.
۱۶. سیدزاده ثانی، سیدمهدی (۱۳۹۸). «بایسته‌های پیمایش بزه‌دیده‌شناسی»، دایرةالمعارف علوم جنایی، کتاب چهارم (علوم جنایی تجربی)، چاپ اول، تهران، نشر میزان.
۱۷. شاهیده، فرهاد (۱۳۹۳). بزه‌دیده‌شناسی (نقش بزه‌دیده در ارتکاب جرم و تعیین کیفر)، چاپ اول، تهران، انتشارات مجد.
۱۸. شیرانی، محمد و علی مسعود کیانی (۱۳۹۵). «بررسی رقم سیاه جرم در منطقه ۱۰ تهران»، مجله حقوق جزا و سیاست جنایی، دوره ۱، ش ۱.
۱۹. شبیری ورنامخواستی، عباس (۱۳۹۷). «نقش و جایگاه بزه‌دیده در حقوق تحقیقات جنایی»، پژوهش حقوق کیفری، سال ششم، ش ۲۳.
۲۰. _____ (۱۳۹۶). «نقد و بررسی قانون پیشگیری از جرم مصوب ۱۳۹۴/۶/۷»، نشریه رهیافت پیشگیری، پیش شماره اول.
۲۱. صفاری، علی و سحر سیفی (۱۳۹۴). «تأثیر نوع جرم، اهمیت و محل ارتکاب آن بر عدم گزارش جرائم از جانب افراد به ضابطان دادگستری و مقامات قضایی»، دانشنامه حقوق و سیاست، ش ۲۳.
۲۲. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.
۲۳. قورچی‌بیگی، مجید (۱۳۹۵). «جرم‌شناسی جرائم دولتی: از غفلت جرم‌شناسی تا جرم‌شناسی آینده‌نگر»، علوم جنایی تطبیقی در پرتو همکاری‌های بین‌المللی، چاپ اول، تهران، نشر میزان.
۲۴. کیلیاس، مارتین (۱۳۹۳). «پیمایش بین‌المللی بزه‌دیدگی»، دانشنامه بزه‌دیده‌شناسی و پیشگیری از جرم، جلد اول، ترجمه اساتید حقوق کیفری و جرم‌شناسی سراسر کشور، چاپ اول، تهران، نشر میزان.
۲۵. لیتل، دنیل و بردفرد رینز (۱۳۹۳). «تخمین دامنه بزه‌دیدگی: میزان وقوع، شیوع و نرخ»، دانشنامه بزه‌دیده‌شناسی و پیشگیری از جرم، جلد اول، ترجمه اساتید حقوق کیفری و جرم‌شناسی سراسر کشور، چاپ اول، تهران، نشر میزان.
۲۶. مگوایر، مایک، راد مورگان و رابرت رینر (۱۳۹۵). دانشنامه جرم‌شناسی آکسفورد، جلد چهارم، ترجمه حمیدرضا ملک محمدی، چاپ اول، تهران، نشر میزان.
۲۷. منصوریان، ناصر علی (۱۳۹۲). «روش‌شناسی بومی‌سازی در حقوق»، مجله تحقیقات حقوقی، ش ۶۲.
۲۸. منفرد، محبوبه و الهام دربندی فراهانی (۱۳۹۰). راهنمای طراحی نظام‌آمار عدالت کیفری، چاپ اول، تهران، نشر میزان.

۲۹. می هیو، پت (۱۳۹۳). «پیمایش بریتانیایی جرم»، دانشنامه بزه‌دیده‌شناسی و پیشگیری از جرم، جلد اول، ترجمه اساتید حقوق کیفری و جرم‌شناسی سراسر کشور، چاپ اول، تهران، نشر میزان.
۳۰. نجفی ابرندآبادی، علی حسین و هاشم بیکی (۱۳۹۳). دانشنامه جرم‌شناسی، چاپ سوم، تهران، انتشارات کتابخانه گنج دانش.
۳۱. نجفی توانا، علی و حسن فدایی (۱۳۸۷). «الزام افراد عادی به گزارش جرم در حقوق ایران و فرانسه»، فقه و حقوق، سال پنجم، ش ۱۹.
32. Catalano, Shannan M. (2006). *The Measurement of Crime: Victim Reporting and Police Recording*, LFB Scholarly Publishing.
33. Gyong, J. E. (2010). "Criminal Victimization and the Reporting of Crime in Kaduna State: Towards Integrating the Victim of Crime into Criminological Discourse", *Current Research Journal of Social Sciences* 2 (5).
34. Mayhew, Pat and Jan JM Van Dijk (1997). *Criminal Victimization in Eleven Industrialized Countries*, WODC.
35. Rand, Michael R. (2009). *Redesigning the National Crime Victimization Survey*, Federal Committee on Statistical Methodology Research Conference, Washington, DC.
36. Skogan, Wesley G. and Michael G. Maxfield (1980). *Coping with Crime: Victimization, Fear and Reactions to Crime in three American Cities*, Reactions to Crime Project, Center for Urban Affairs, Northwestern University.
37. Sparks, Richard F., Hazel G. Genn and David J. Dodd (1977). *Surveying Victims: A Study of the Measurement of Criminal Victimization, Perceptions of Crime, and Attitudes to Criminal Justice*, London, Wiley.
38. UNODC and UNECE (2010). *Manual on Victimization Surveys*, United Nations, Geneva.
39. Yoon, Seokhee (2015). *Why do Victims not Report?: The Influence of Police and Criminal Justice Cynicism on the Dark Figure of Crime*, City University of New York (CUNY): CUNY Academic Works.